

Wojciech J. Kosior
ORCID: 0000-0002-4710-4523
Uniwersytet Rzeszowski
wkosior@ur.edu.pl

Wpływ prawa rzymskiego na kształtowanie się wybranych instytucji prawa ukraińskiego — uwagi na marginesie art. 291 k.p.k.

<https://doi.org/10.19195/2082-4939.14.6>

The influence of Roman law on the formation of selected institutions of Ukrainian law — remarks on the margins of Article 291 of the Code of Criminal Procedure

Abstract

The article analyses Roman influences on Ukrainian criminal proceedings focusing on the institution of an indictment, which marks the conclusion of the initial stage of the proceedings by accumulating evidence of a person's perpetration and guilt. The impetus for undertaking such research stems from similar considerations regarding the influence of Roman law on the construction of the Polish indictment. An indictment is a specific procedural document and thus strictly formalised. It should meet the European standards referred to in Article 6 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. This provision mandates that the accused be provided with intelligible information about the nature and cause of the accusation against them, as this provision, among other things, requires that the accused be provided with intelligible information about the nature and cause of the accusation against him. In the case of Ukraine, the requirements for indictment are stipulated in Article 291 of the Code of Criminal Procedure.

The purpose of this article is to discuss the Roman roots of the Ukrainian indictment and, more specifically, the influence which Roman solutions, adopted in

the opinion of Paulus in D. text. 48, 2, 3, exerted on the content of Article 291 of the Code of Criminal Procedure. Apart from a mere comparison of the content of the ancient transmission with the current provision, the article attempts to demonstrate the precise Roman roots of this institution through a thorough analysis spanning from ancient law, medieval law, modern law and up to modern solutions.

As a result of comparing the content of these provisions, it was possible to see that the modern indictment of Ukraine refers to the structure developed in Roman law. However, ancient influences are not only evident in the comparison of the indictment's structure itself. The mere external resemblance is insufficient to conclude that modern indictments have Roman origins. For years, Ukraine employed an indictment based on the French model, which no longer demonstrated such links with recycled Romanian law. It was only in 2012, when the new Code of Criminal Procedure and the codification commission's use of was enacted, drafting its principles used the Germanic model of the accusatory complaint, that the indictment described in Article 291 can be said to be based on solutions that were developed under the influence of Roman law.

The research carried out, the results of which are presented in this article, is part of the current research devoted to the foundations of Ukrainian law, with particular emphasis on Roman influence. The research aims to demonstrate that, despite the enormous influence of Russian, and later Soviet, legal solutions, Ukrainian law (basically newly reshaped since 1991) is part of the trends of European legal culture as a result of the implementation of Western solutions.

Keywords

Roman law, Ukrainian law, Code of Criminal Procedure, indictment, complaint, prosecutor

Wprowadzenie

Prowadzenie badań historyczno-porównawczych jest niezwykle ważnym aspektem w szeroko ujmowanej pracy naukowej w dyscyplinie nauk prawnych. O ile bowiem sama analiza historyczna pozwala na pełne poznanie instytucji prawnych funkcjonujących w przeszłości, o tyle rozważania nad przepisami obecnie obowiązującymi służą przede wszystkim zwiększeniu ich funkcjonalności i lepszemu stosowaniu. Tymczasem połączenie tych dwóch rodzajów badań w ujęciu komparatystycznym pozwala na odkrycie nowych płaszczyzn poznawczych. Z punktu widzenia nauk prawnych jednym z głównych trendów jest prowadzenie badań porównawczych skupiających się na poszukiwaniu rzymskich korzeni współczesnych instytucji.

Ostatnio coraz częściej prowadzone są badania poświęcone fundamentom prawa ukraińskiego, ze szczególnym uwzględnieniem wpływów rzymskich. Takie analizy mają na celu wykazanie, że mimo ogromnego oddziaływania rosyjskich, a później radzieckich rozwiązań prawnych prawo ukraińskie (w zasadzie na nowo kształtowane

od 1991 roku) wpisuje się w trendy europejskiej kultury prawnej ze względu na implementację zachodnich rozwiązań¹.

W ramach prezentowanego opracowania autor podjął się analizy rzymskich wpływów na ukraińskie postępowanie karne na przykładzie instytucji aktu oskarżenia, to jest skargi kończącej pierwszy etap postępowania, w którym skumulowane są wyniki czynności służących wykazaniu sprawstwa i winy danej osoby. Asumptem do takich badań były podobne rozważania poświęcone wpływom prawa rzymskiego na budowę polskiego aktu oskarżenia². Należy przy tym podkreślić, że akt oskarżenia jest szczególnym dokumentem procesowym, a przez to ściśle sformalizowanym. Powinien spełniać europejskie standardy, o których mowa w art. 6 Konwencji praw człowieka i podstawowych wolności³, gdyż przepis ten wymaga między innymi, aby oskarżony otrzymał zrozumiałą dla niego informację o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia. W wypadku Ukrainy wymogi, jakie powinien spełniać akt oskarżenia, zawiera art. 291 k.p.k.⁴ Jak wynika z tekstów źródłowych, także Rzymianie przywiązywali wagę do wymogów formalnych ustalonych dla skargi oskarżycielskiej, czego dobitnym przykładem jest przekaz zawarty w opinii jurysty Paulusa (D. 48, 2, 3).

Artykuł zawiera rozważania na temat rzymskich korzeni ukraińskiego aktu oskarżenia, a dokładniej wpływów, jakie rzymskie rozwiązania, przyjęte we wskazanej opinii Paulusa, wywarły na treść art. 291 k.p.k. Oprócz porównania treści starożytnego przekazu i obecnie obowiązującego przepisu podjęto próbę dokładnego wykazania rzymskich korzeni tej instytucji w wyniku wnikliwej analizy prowadzącej od prawa starożytnego, przez prawo średniowieczne i nowożytne aż do współczesnych rozwiązań.

Akt oskarżenia w prawie ukraińskim

W realiach prawa ukraińskiego akt oskarżenia (ukr. *obwynuwal'nyj akt*) jest dokumentem procesowym, w którym prokurator zawiera podsumowanie całego postępowania przedsądowego i formułuje oskarżenie popełnienia określonego przestępstwa

¹ B. Hutiv, *Wpływ Rym's'koho Prawa na prawowu systemu Derżawy-Mista Watykan*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo” 2019, nr 26, s. 50–60; O. Hanzha, *Vykorystannia latynskykh vysloviv u sudovykh rishenniakh yak novitnia forma retseptsii rym's'koho prava*, „Nove ukraińske pravo” 2022, nr 2, s. 224–236; O.A. Surzhenko, *Superfitsii-vid rym's'koho do ukraińskoho prava*, „Theory and Practice of Jurisprudence” 2, 2014, nr 6, s. 9; A.M. Kolodii, *Rym's'ke pravo–unikalne yavysshche pravovoi kultury*, „Scientific Works of National Aviation University. Series: Law Journal. Air and Space Law” 2012, nr 2 (23), s. 124–143; V. Kachur, *Mistse rym's'koho prava u strukturi pravovoi kultury suchasnoho yurysta v Ukraini*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo” 2019, nr 26, s. 81–91.

² W.J. Kosior, *D. 48, 2, 3 i art. 332 k.p.k. — uwagi prawnoporównawcze*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo” 2018, nr 22, s. 58–74.

³ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

⁴ Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy — 13 kwietnia 2012 roku (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, st. 88; dalej: k.p.k.).

przeciwko danej osobie⁵. Sporządzenie aktu oskarżenia jest obowiązkowe przy spełnieniu trzech podstawowych przesłanek: 1. po wyczerpującym i obiektywnym przeanalizowaniu wszystkich okoliczności sprawy; 2. po zebraniu dowodów, które są wystarczające do przyjęcia, że podejrzany popełnił zarzucany mu czyn; oraz 3. gdy brakuje negatywnych przesłanek procesowych, które nakazywałyby umorzenie postępowania karnego⁶.

Definicja aktu oskarżenia została zawarta w art. 110 k.p.k., to jest w ogólnym przepisie określającym wymogi stawiane wszystkim decyzjom procesowym (ukr. *procesual'ni riszennia*) wydawanym na podstawie przedmiotowego kodeksu. W art. 110 § 3 k.p.k.⁷ czytamy, że akt oskarżenia jest decyzją procesową, w której prokurator ostatecznie przedstawia zarzut popełnienia przestępstwa, która to decyzja jednocześnie zamyka postępowanie przesądowe (ukr. *dosudowe rozsliduvannia*)⁸. W przepisie tym wyraźnie też wskazano, że akt oskarżenia musi spełniać wymogi opisane w art. 291 k.p.k. Wymagania formalne aktu oskarżenia prezentują się zatem następująco.

Stattia 291 k.p.k.:

1. Obvynuvalnyi akt skladaietsia slidchym, pislia choho zatverdzhuietsia prokurorom. Obvynuvalnyi akt mozhe buty skladenyi prokurorom, zokrema yakshcho vin ne pohodytsia z obvynuvalnym aktom, shcho buv skladenyi slidchym.
2. Obvynuvalnyi akt maie mistyty taki vidomosti:
 - 1) naimenuvannia kryminalnoho provadzhennia ta yoho reiestratsiinyi nomer;
 - 2) anketni vidomosti kozhnoho obvynuvachenoho (prizvyshche, imia, po batkovi, data ta mistse narodzhennia, mistse prozhyvannia, hromadianstvo);
 - 3) anketni vidomosti kozhnoho poterpiloho (prizvyshche, imia, po batkovi, data ta mistse narodzhennia, mistse prozhyvannia, hromadianstvo);
 - 4) prizvyshche, imia, po batkovi ta zaimana posada slidchoho, prokurora;
 - 5) vyklad faktychnykh obstavyn kryminalnoho pravoporushennia, yaki prokuror vva-zhaie vstanovlenymy, pravovu kvalifikatsiiu kryminalnoho pravoporushennia z posylanniam na polozhennia zakonu i statti (chastyny statti) zakonu Ukrainy pro kryminalnu vidpovidalnist ta formuluvannia obvynuvachennia;
 - 6) obstavyny, yaki obtiazhuiut chy pomiakshuiut pokarannia;
 - 7) rozmir shkody, zavdanoi kryminalnym pravoporushenniam;
 - 7¹) pidstavy zastosuvannia zakhodiv kryminalno-pravovoho kharakteru shchodo yurydychnoi osoby, yaki prokuror vvazhaie vstanovlenymy;
 - 8) rozmir vytrat na zaluchennia eksperta (u razi provedennia ekspertyzy pid chas dosudovoho rozsliduvannia);
 - 9) datu ta mistse yoho skladennia ta zatverdzhennia.
3. Obvynuvalnyi akt pidpysuietsia slidchym ta prokurorom, yakyi yoho zatverdyv, abo lyshe prokurorom, yakshcho vin sklav yoho samostiino.

⁵ *Skladannia kryminalno-protsesualnykh Dokumentiv u dosudovomu provadzhenni*, red. L.D. Udalova, Kyiv 2013, s. 13.

⁶ K.S. Hrebeniuk, *Obvynuvalnyi akt u kryminalnomu provadzhenni*, „Yurydychna nauka: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku” 2017, nr 83, s. 46.

⁷ Art. 110 § 3 k.p.k. brzmi: „Obvynuvalnyi akt ye protsesualnym rishenniam, yakym prokuror vysuvaie obvynuvachennia u vchynenni kryminalnoho pravoporushennia i yakym zavershuietsia dosudove rozsliduvannia. Obvynuvalnyi akt povynen vidpovidaty vymoham, peredbachenym u statti 291 tsoho Kodeksu”.

⁸ N. Borzhetska, *Pidstavy ta umovy skladannia obvynuvalnoho akta*, „Yurydychna Ukraina” 2014, nr 8, s. 77–78.

Jak widać, wymogi formalne stawiane aktom oskarżenia w ukraińskiej procedurze karnej zostały uregulowane w sposób bardzo szczegółowy. Zgodnie z nimi prokuratorski akt oskarżenia powinien zawierać: 1. dane oskarżonego; 2. dane pokrzywdzonego; 3. wskazanie właściwego śledczego i prokuratora; 4. okoliczności faktyczne popełnienia przestępstwa z podaniem kwalifikacji prawnej przyjętej przez prokuratora; 5. okoliczności, które mogą złagodzić lub zaostrzyć karę; 6. rozmiar szkody, jaka została wyrządzona przez oskarżonego; 7. datę i miejsce złożenia i zatwierdzenia aktu oskarżenia⁹. Dokument aktu oskarżenia powinien też zostać podpisany przez śledczego i prokuratora¹⁰.

W praktyce postuluje się, by przy opisywaniu okoliczności faktycznych popełnienia przestępstwa prokurator miał na uwadze dyspozycję art. 374 § 3 pkt 2 k.p.k.¹¹, stawiającego pewne wymogi co do opisu czynu w wyroku. Prokuratorski zarzut powinien pozostawać w logicznym powiązaniu z tymi wymogami, w związku z tym w akcie oskarżenia opis czynu powinien zawierać: miejsce, czas i sposób oraz konsekwencje popełnienia przestępstwa, a także motywy działania sprawcy.

Ukraiński akt oskarżenia do 2012 roku (model francusko-rosyjski)

Akt oskarżenia w kształcie zgodnym z aktualnym art. 291 k.p.k. został wprowadzony do procedury karnej na skutek reformy, która zakończyła się 13 kwietnia 2012 roku przyjęciem nowej ustawy — Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrainy¹². Przed wskazanym rokiem w Ukrainie obowiązywał akt oskarżenia wprowadzony jeszcze ustawą z 28 grudnia 1960 roku Kryminal'no-procesual'nyj kodeks URSR¹³, będący efektem zapoczątkowanej w Związku Radzieckim w 1958 roku ogólnozwiązkowej reformy procedur karnych¹⁴. W ówczesnych realiach akt oskarżenia nosił nazwę *obvynuwal'nyj wysnovok*, jego struktura zaś była regulowana w art. 223 dawnego k.p.k.¹⁵

⁹ Zob. *Praktykum zi skladannia protsesualnykh dokumentiv. Navchalnyi posibnyk*, red. O.P. Boiko, Dnipro 2017, s. 300–303.

¹⁰ Zob. K. Shavaryn, *Osoblyvosti protsesualnoho kerivnytstva pry zvernenni do sudu z obvynuvalnym aktom*, „Visegrad Journal on Human Rights” 2016, nr 3, s. 196–197.

¹¹ Art. 374 § 3 pkt 2 k.p.k.: „U razi vyznannia osoby vynuvatoiu: formulivannia obvynuvachennia, vyznanoho sudom dovedenym, iz zaznachenniam mistsia, chasu, sposobu vchynennia ta naslidkiv kryminalnoho pravoporushennia, formy vyny i motyviv kryminalnoho pravoporushennia”. Zob. też O.P. Riabchynska, *Faktychni obstavyny kryminalnoho pravoporushennia yak pidstava kryminalno-pravovoi kvalifikatsii*, „Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seria: Yurysprudentsiia” 11, 2014, nr 2, s. 74–76.

¹² VVR, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, st. 88.

¹³ Kryminalnyiprotseualnyi kodeks URSR — 28 hrudnia 1960 roku (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (URCR), 1961, № 1001-05, st. 15).

¹⁴ S.O. Soroka, H.S. Rymarchuk, *Kryminalnyi protses v Ukraini: istoriia i suchasnist*, „Visnyk Natsionalnoho universytetu, Lvivska politehnika” 2016, s. 559.

¹⁵ Art. 223 dawnego k.p.k. brzmiał: „Pislia zakinchennia slidstva i vykonannia vymoh statei 217–222 toho Kodeksu slidchyi skladaie obvynuvalnyi vysnovok. Obvynuvalnyi vysnovok skladaietsia z opysovoï i rezoliatyvnoi chastyn. V opysovii chastyni zaznachaiutsia: obstavyny spravy yak yikh vstanovleno na dosudovomu slidstvi; mistse, chas, sposoby, motyvy i naslidky zlochynu, vchynenoho kozhnym z obvynu-

Zgodnie z dyspozycją tego przepisu akt, a dokładniej wniosek oskarżenia, składał się z dwóch części: opisowej oraz decyzyjnej (ukr. *opysowoji i rezolutywnoji czastyn*). W pierwszej z nich należało zawrzeć okoliczności faktyczne sprawy z uwzględnieniem miejsca, czasu i sposobu oraz konsekwencji popełnienia przestępstwa, a także motyw, jakimi kierował się sprawca. Dodatkowo w tej części trzeba było uwzględnić materiał dowodowy zgromadzony w sprawie, dane osoby pokrzywdzonej oraz okoliczności, które mogły wpłynąć łagodząco lub zaostrzająco na pozycję oskarżonego. W drugiej części skargi należało umieścić dane oskarżonego oraz stawiany mu zarzut wraz z opisem czynu i kwalifikacją prawną. Dokument skargi powinien też zostać podpisany przez oskarżyciela.

Struktura aktu oskarżenia przyjęta w 1960 roku niewiele odbiegała od tej uregulowanej w radzieckich kodeksach postępowania karnego z 1922 i 1927 roku¹⁶. Wówczas skarga oskarżyciela również składała się z dwóch części: opisowej i decyzyjnej¹⁷. W pierwszej należało wskazać ustalone okoliczności sprawy wraz z dowodami, w drugiej zaś przytoczyć dokładne dane oskarżonego oraz opis zarzucanego mu przestępstwa ze wskazaniem czasu, miejsca i sposobu jego popełnienia, a także wskazaniem pokrzywdzonego. W tej części trzeba też było przywołać kwalifikację prawną zarzucanego sprawcy czynu¹⁸.

Analiza wskazanych uregulowań pokazuje, że akt oskarżenia obowiązujący najpierw w Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej, a następnie w Ukrainie w latach 1922/1927–2012 składał się z dwóch części — w pierwszej z nich należało przytoczyć okoliczności faktyczne danej sprawy, w drugiej zaś podać dane oskarżonego wraz z konkluzją zawierającą kwalifikację prawną. Taki model skargi oskar-

nuvachenykh, a takozh dokazy, yaki zibrano v spravi, i vidomosti pro poterpiloho; pokazannia kozhnoho z obvynuvachenykh po suti prediavlenuho yomu obvynuvachennia, dovody, navedeni nym na svii zakhyt, i rezultaty yikh perevirky; naiavnist obstavyn, yaki obtiazhuiut ta pomiakshuiut yoho pokarannia. Pry posylanni na dokazy oboviazkovo zaznachaiutsia arkushi spravy. V rezolutyvni chastyi navodiatsia vidomosti pro osobu kozhnoho z obvynuvachenykh, korotko vykladaietsia sut prediavlenuho obvynuvachennia z zaznachenniam statti kryminalnogo zakonu, yaka peredbachaie danyi zlochyn. Obvynuvalny vysnovok pidpysuie slidchy z zaznachenniam mistsia i chasu yoho skladannia”.

¹⁶ Por. L.V. Mikhnevych, *Kryminalno-pravovi doslidzhennia v radianskii Ukraini (1922–1930 rr.)*, „National Law Journal: Teory and Practice” 2016, nr 6, s. 36–39; V.T. Maliarenko, *Perebudova kryminalnogo protsesu Ukrainy v konteksti yevropeiskykh standartiv*, Kyiv 2005, s. 75 n.; B.R. Stetsiuk, *Zavershalni stadii kryminalnogo protsesu za k.p.k. USRR 1922 i 1927 rr.*, „Visnyk KhNUVS” 2012, nr 4 (59), z. 1, s. 163–169.

¹⁷ T.A. Humerov, *Obvynytnelnoe zakliuchenye: pravovaia pryroda, sodержanye, protsessualnye posledstvyia*, Moskva 2011, s. 25: „Statia 214 UPK RSFSR 1922 h. raskryvaet sodержanye obvynytnelnoho zakliuchenya. Struktura obvynytnelnoho zakliuchenya sostoyt yz dvukh chastei — opysatelnoi y rezolutyvnoi. Opysatelnaia chast dolzhna zakliuchat v sebe yzlozhenye obstoiatelstv dela, kak ony ustanovleny predvartytelnym sledstviem, s ukazaniem tekhn dokazatelstv, na kotorykh osnovano zakliuchenye sledovatelna o neobkhdymosty predanyia sudu obvyniaemoho. V rezolutyvnoi chasty dolzhny byt ukazany: ymia, otchestvo y famyliya y prozvyshche obvyniaemoho, eho vozrast, sudymost, klassovaia prnadlezhnost, rod zaniaty; mesto, vremia y sposob soversheniya prestupleniya, motyvy eho, esly ustanovyty ykh bylo vozmozhno; ukazanye potepevsheho. Krome toho, v rezolutyvnoi chasty dolzhno byt ukazano, kakym ymenno uholovnym zakonom karaetsia dannoe prestuplenye”.

¹⁸ N. Borzhetska, *Skladannia obvynuvalnogo vysnovku yak forma zakinchennia poperednogo slidstva v kintsi 20-kh–u 30-i rr. XX st. v USRR*, [w:] *Materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Malynovski chytannia, m. Ostroh, 16–17 lystopada 2012 roku*, Ostroh 2012, s. 245–248.

zyciela, w którym najpierw zamieszcza się część opisową, a następnie decyzyjną, określany jest mianem rosyjsko-francuskiego aktu oskarżenia.

Może się to wydawać zaskakujące, ale struktura skargi prokuratora wprowadzona w Związku Radzieckim w 1922 roku nawiązywała do technicznych rozwiązań zaproponowanych w carskiej ustawie postępowania karnego z 1864 roku. W okresie kodyfikowania aktów prawnych w pierwszych latach rewolucji socjalistycznej brano też pod uwagę pewne instytucje proceduralne, które obowiązywały w okresie monarchii, o ile mogłyby mieć one zastosowanie w systemie prawno-politycznym dyktatury proletariatu i o ile dotyczyły drobnych uregulowań o charakterze technicznym¹⁹.

Za taki przykład posłużyła budowa aktu oskarżenia w formie, w jakiej obowiązywała ona od 1864 roku, co potwierdziły także ostatnie badania porównawcze²⁰. Skarga carskiego prokuratora powinna zawierać najpierw przytoczenie okoliczności faktycznych przestępstwa ze wskazaniem danych oskarżonego i jednoczesnym podaniem dowodów, na których skarga została oparta, w konkluzji zaś należało przywołać kwalifikację prawną²¹. Co ważne z perspektywy czynionych tu rozważań, akt oskarżenia w procedurze z 1864 roku opierał się na rozwiązaniach zaproponowanych we Francji w 1808 roku w ustawie Code d'instruction criminelle de 1808²². Tam w art. 241 sformułowano strukturę aktu oskarżenia (franc. *l'acte d'accusation*), który wprost wymagał, aby najpierw podawać opis przestępstwa z popierającymi go dowodami, dane oskarżonego, a później zawrzeć podsumowanie, w którym wskazywało się na kwalifikację prawną²³.

¹⁹ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2001, s. 373.

²⁰ A.N. Kaliuzhnyi, V.N. Chaplyhyna, *Sravnitelnyi analiz modelei predvartelnogo rassledovaniya po Ustavu uholovnoho sudoproizvodstva Rossyiskoi ymperyy 1864 h. y po UPK RSFSR 1922 h.*, „Aktualnye problemy rosyiskoho prava” 2015, nr 50, s. 155–159.

²¹ T.A. Humerov, *Obvynitelnoe zakliuchenye: pravovaia pryroda, sodержanye, protsessualnye posledstviya*, Moskva 2011, s. 23: „V tom sluchae, esly prokuror podderzhival «predanye obvyniaemoho sudu», on yzlahal svoe zakliuchenye v forme obvynitelnoho akta, v kotorom dolzhny byt oboznacheny: 1) sobytye, zakliuchaiushchee v sebe pryznaky prestupnoho deianiya; 2) vremia y mesto soversheniya seho prestupnoho deianiya, naskolko eto yzvestno; 3) zvanye, ymia, otchestvo y famyliya yly prozvyshche obvyniaemoho; 4) sushchnost dokazatelstv y ulyk, sobrannykh po delu protyv obvyniaemoho; 5) opredelenye po zakonu: kakomu ymenno prestupleniyu sootvetstvuiut pryznaky rassmatryvaemoho deianiya”.

²² A.N. Kaliuzhnyi, V.N. Chaplyhyna, *Sravnitelnyi analiz modelei predvartelnogo rassledovaniya po Ustavu uholovnoho sudoproizvodstva Rossyiskoi ymperyy 1864 h. y po UPK RSFSR 1922 h.*, s. 156; V.M. Efymushkyn, *Sudebnaia sistema Rossyiskoi Ymperyy vtoroi polovyny XIX veka: reforma 1864 hoda*, [w:] *Materyaly mezhdunarodnoi zaochnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy «Aktualnye Voprosy Yuryssprudentsyy» 21 Aprelia 2011 h.*, Novosybyrsk 2011, s. 17. O francuskich wpływach na ukraińską procedurę karną w kontekście historycznym zob. V.O. Popeliushko, *Heneza instytutu slidchoho suddi u kryminalnomu sudochynstvi*, [w:] *Tezy dopovidei ta povidomlen uchasnykiv Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii «Kryminalnyi protsessualnyi kodeks Ukrainy 2012 r.: kryminalno-pravovi ta protsessualni aspekty»*, (19–20 veresnia 2013 r.), Lviv 2013, s. 322–330.

²³ Art. 241 *Code d'instruction criminelle de 1808*: „Code d'instruction criminelle de 1808 — Livre II, Article 241 — Dans tous les cas où le prévenu sera renvoyé à la cour d'assises ou à la cour spéciale, le procureur général sera tenu de rédiger un acte d'accusation. L'acte d'accusation exposera: 1° la nature du délit qui forme la base de l'accusation; 2° le fait et toutes les circonstances qui peuvent aggraver ou diminuer la peine; le prévenu y sera dénommé et clairement désigné. L'acte d'accusation sera terminé, par le résumé suivant: En conséquence N. est accusé d'avoir commis tel meurtre, tel vol, ou tel autre crime, avec telle ou telle circonstance”.

Ukraiński akt oskarżenia po 2012 roku (model niemiecki)

Jak wskazano wcześniej, akt oskarżenia z art. 291 k.p.k. został wprowadzony do procedury karnej na skutek reformy, która zakończyła się 13 kwietnia 2012 roku przyjęciem nowej ustawy — *Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrainy* — mającej odpowiadać standardom oczekiwany przez Radę Europy²⁴. Prace nad zmianą procedury karnej w Ukrainie w zasadzie zaczęły się już w 1992 roku, gdy przyjęto koncepcję reformy prawa i wymiaru sprawiedliwości. Mimo to pierwszy projekt nowego kodeksu postępowania karnego pojawił się dopiero w 2003 roku, lecz nie znalazł większego poparcia i został odrzucony dwa lata później. Kolejne projekty były zgłaszane w 2005 i 2006 roku, choć one również nie zostały przegłosowane. Dopiero projekt z 2007 roku skutecznie przeszedł przez wszystkie etapy legislacyjne i został uchwalony jako ustawa w kwietniu 2012 roku. W procesie tworzenia akt ten był stale konsultowany z ekspertami Rady Europy, którzy uznali, że nowy ukraiński kodeks postępowania karnego stoi w jednym szeregu z podobnymi kontynentalnymi kodeksami²⁵. W znacznej mierze korzystał on z wzorców zachodnich, zwłaszcza kodeksu niemieckiego. Dodatkowo struktura aktu oskarżenia przyjęta w art. 291 k.p.k. ponieważ bazowała między innymi na polskim art. 332 kodeksie postępowania karnego²⁶.

Zarówno polski przepis art. 322, jak i ukraiński art. 291 k.p.k. w swojej treści odwołują się do ich niemieckiego odpowiednika — § 200 Strafprozeßordnung²⁷. Jak wykazano już przy okazji badań porównawczych między polskim i niemieckim aktem oskarżenia²⁸:

²⁴ Por. V.T. Maliarenko, *Perebudova kryminalnoho protsesu Ukrainy v konteksti yevropejskykh standartiv*, s. 88 n. O europejskich standardach w ukraińskich sądownictwie zob. *Yevropejski ta mizhnarodni standarty u sferi sudochynstva*, red. Yu. Zemlytska, Kyiv 2015, s. 757.

²⁵ Szerzej zob. V. Maliarenko, O. Shapovalova, *Novyi Kryminalnyi Protseualnyi Kodeks Ukrainy: perevahy ta nedoliki*, „Pravo Ukrainy” 2012, nr 10, s. 9–18.

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555). Szerzej o reformie procedury karnej na Ukrainie zob. O.W. Zajczuk, *Nowy Kodeks postępowania karnego Ukrainy*, [w:] *Nowe tendencje w prawie karnym procesowym: Niemcy, Polska, Ukraina*, red. F.Ch. Schroeder, T. De Vries, Białystok 2016, s. 73–93; F. Ch. Schroeder, *Powstanie ukraińskiego Kodeksu postępowania karnego z 2013 r.*, [w:] *Nowe tendencje w prawie karnym procesowym*, s. 69–73; V.V. Lutsyk, T.V. Kordiika, *Povnovazhennia prokurora spriamovani na poperedzhennia porushen zakonu, v khodi dosudovoho rozsliduvannia, u kryminalnomu protsesi Ukrainy ta Polshchi*, „Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy” 2016, nr 9, s. 162–168.

²⁷ Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. I S. 1074, 1319; dalej: StPO). Wymogi dotyczące aktu oskarżenia zawarto w jej § 200: „(1) Die Anklageschrift hat den Angeschuldigten, die Tat, die ihm zur Last gelegt wird, Zeit und Ort ihrer Begehung, die gesetzlichen Merkmale der Straftat und die anzuwendenden Strafvorschriften zu bezeichnen (Anklagesatz). In ihr sind ferner die Beweismittel, das Gericht, vor dem die Hauptverhandlung stattfinden soll, und der Verteidiger anzugeben. Bei der Benennung von Zeugen ist deren Wohn- oder Aufenthaltsort anzugeben, wobei es jedoch der Angabe der vollständigen Anschrift nicht bedarf. In den Fällen des § 68 Absatz 1 Satz 2, Absatz 2 Satz 1 genügt die Angabe des Namens des Zeugen. Wird ein Zeuge benannt, dessen Identität ganz oder teilweise nicht offenbart werden soll, so ist dies anzugeben; für die Geheimhaltung des Wohn- oder Aufenthaltsortes des Zeugen gilt dies entsprechend. (2) In der Anklageschrift wird auch das wesentliche Ergebnis der Ermittlungen dargestellt. Davon kann abgesehen werden, wenn Anklage beim Strafrichter erhoben wird”.

²⁸ Rozważania i literatura cyt. za: W.J. Kosior, *D. 48, 2, 3 i art. 332 k.p.k.*, s. 68–69.

niemiecki akt oskarżenia powinien zawierać oznaczenie osoby oskarżonej, oznaczenie przestępstwa, którego popełnienie zarzuca się oskarżonemu, ze wskazaniem czasu i miejsca jego popełnienia, ze wskazaniem ustawowych znamion i przepisu ustawy karnej mającej w tym przypadku zastosowanie. Dodatkowo w akcie oskarżenia należy wskazać sąd właściwy do rozpoznania sprawy oraz dane adresowe świadków, jeżeli tacy zostali zawnioskowani, a także należy przytoczyć ustalenia śledztwa, czyli uzasadnienie.

Przepis niemieckiego kodeksu postępowania karnego zawierający opis aktu oskarżenia, a zarazem jego polski odpowiednik, opierają się na założeniach kodyfikacji prawa procesowego z 1877 roku²⁹, która wprowadziła jednolitą procedurę karną dla całego, utworzonego w 1871 roku, Cesarstwa Niemieckiego. Wcześniej bowiem na terenie Rzeszy obowiązywały dla każdego z państw składowych odrębne zasady procesu karnego, w którym panowały rozwiązania inkwizycyjne. Budowę aktu oskarżenia wprowadzoną przez Strafrechtsordnung z 1877 roku regulował § 198³⁰, wskazując, że skarga powinna zawierać: oznaczenie osoby oskarżonego, wskazanie przestępstwa wraz z opisem czynu obejmującym czas i miejsce jego popełnienia oraz jego ustawowe znamiona. W akcie należało również przytoczyć podstawę prawną oskarżenia, sąd właściwy do rozpoznania sprawy oraz uzasadnienie, to jest dowody ze śledztwa. Taki zaś germański model oskarżania, znany też pruskiej ordynacji kryminalnej z 1805 roku, swoimi korzeniami sięgał jeszcze do *Constitutio Criminalis Carolina*, czyli pochodzącego z XVI wieku niemieckiego kodeksu prawa karnego materialnego i procesowego³¹. Kodeks ten miał służyć za podstawę powszechnego niemieckiego procesu karnego (*der gemeine deutsche Strafprozess*). *Carolina* w zasadzie przyjęła postępowanie inkwizycyjne, utrzymując jednocześnie w mocy postępowanie skargowe (akuzacyjne)³². Skarga powinna zawierać oznaczenie denuncjowanej osoby oraz opis przestępstwa ze wskazaniem opisu faktycznego z przytoczeniem podstawy prawnej oskarżenia. Co najistotniejsze z punktu widzenia niniejszego opracowania, *Constitutio Criminalis Carolina* była przykładem recepcji prawa rzymskiego do porządku prawnego ówczesnej Rzeszy niemieckiej³³, innymi słowy rozwiązania *Caroliny* swoje oparcie

²⁹ Por. K. Haller, K. Conzen, *Das Strafverfahren: eine systematische Darstellung mit Originalakte und Fallbeispielen*, Heidelberg-München-Landsberg-Frechen-Hamburg 2011, s. 8.

³⁰ § 198 StPO brzmiał: „Die Anklageschrift hat die dem Angeschuldigten zur Last gelegte That unter Hervorhebung ihrer gesetzlichen Merkmale und des anzuwendenden Strafgesetzes zu bezeichnen, sowie die Beweismittel und das Gericht, vor welchem die, Hauptverhandlung stattfinden soll, anzugeben. In den vor dem Reichsgerichte, den Schwurgerichten oder den Landgerichten zu verhandelnden Strafsachen sind außerdem die wesentlichen Ergebnisse der stattgehabten Ermittlungen in die Anklageschrift aufzunehmen”.

³¹ N.G. Foster, S. Sule, *German Legal System and Laws*, Oxford 2010, s. 380; G.P. Fletcher, *Basic Concepts of Criminal Law*, New York-Oxford 1998, s. 108 oraz tam cytowany A. Schotensach, *Der Strafprozess der Carolina*, Leipzig 1904, s. 78–81; E. Isenmann, *Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550: Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtrecht, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft*, Köln-Weimar 2014, s. 498 n.; S. Pohl-Zucker, *Making Manslaughter: Process, Punishment and Restitution in Württemberg and Zurich, 1376–1700*, Leiden-Boston 2017, s. 31 i literatura wskazana w przyp. 105.

³² K. Koranyi, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 1976, s. 292.

³³ Por. J.H. Langbein, *Prosecuting Crime in the Renaissance: England, Germany, France*, Cambridge, MA 1974, s. 129–202; C.L. von Bar, *A History of Continental Criminal Law*, New Jersey 1999, s. 304–305; M.R. Boes, *Crime and Punishment in Early Modern Germany: Courts and Adjudicatory Practices in Frankfurt am Main, 1562–1696*, New York 2016, s. 32.

miały w prawie rzymskim. Model oskarżania wprowadzony przez *Carolinę* był po-
niekąd efektem rzymskiej praktyki prawnej. Mówiąc o takiej praktyce, należy wspo-
mnieć, że w tamtym okresie prawo rzymskie stanowiło podstawę procedowania Sądu
Kameralnego Rzeszy (Reichskammergericht), który co prawda właściwy był przede
wszystkim do spraw cywilnych, w pewnych zaś sytuacjach również w karnych. Co
do zasady sprawy karne leżały we właściwości Rady Nadwornej Rzeszy (Reichsho-
frat). Pierwszy ze wskazanych organów sądził na podstawie powszechnego prawa
Rzeszy (*nach des Reichs gemeinen Rechten*), czyli na podstawie prawa rzymskiego,
albo wedle norm prawa lokalnego, gdzie jego istnienie zostało udowodnione. W ślad
za powstaniem Sądu Kameralnego powstawały inne sądy wyższe, które stosowa-
ły prawo rzymskie w podobny sposób jak ten sąd. Sędziowie niechętnie spoglądali
na prawa lokalne; gdzie mogli, stosowali prawo rzymskie i dlatego sądy, wpływając
swoimi orzeczeniami na ujednoczenie praktyki, przyczyniły się do zapewnienia w niej
przewagi prawa rzymskiego³⁴. Stąd też ówczesny sposób oskarżania w Rzeszy opie-
rał się na rzymskiej praktyce prawnej.

Rzymskie wzorce skargi oskarżycielskiej i ich implementacja w prawie ukraińskim

Przed przedstawieniem rzymskiego aktu oskarżenia należy przypomnieć pew-
ne uwagi wstępne co do trybów obowiązującego w starożytnym Rzymie procesu
karnego³⁵:

charakterystyczny dla starożytnego Rzymu był tryb skargowy (akkuzacyjny), obowią-
zujący w postępowaniach przed trybunałami karnymi (*quaestiones perpetuae*), oraz
tryb inkwizycyjny, dominujący w okresie cesarstwa, gdzie niepotrzebna była już skar-
ga, a wystarczające było doniesienie osoby prywatnej lub specjalny raport urzędnika
sądowej policji śledczej³⁶. Warunkiem wszczęcia procesu skargowego było wniesienie
skargi. Pomimo że postępowanie karne było realizowane w oparciu o zasadę skar-
gowości, to nie wykształciła się instytucja oskarżyciela publicznego, co jest wydatną
cechą procesu karnego państw doby antyku grecko-rzymskiego³⁷. Skargę karną okre-
ślaną mianem *accusatio* lub *libellus inscriptionis* mógł złożyć obywatel rzymski, jeżeli
przystugiwało mu tzw. *ius accusandi* (*ius accusationis*)³⁸.

Wymogi formalne rzymskiego aktu oskarżenia przewidziane zostały w *lex Iulia
iudicorum publicorum* z 17 r. p.n.e., która w swoim założeniu była generalną reformą

³⁴ Por. M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1997, s. 261–262, 271–276.

³⁵ Rozważania i literatura cyt. za: W.J. Kosior, *D.* 48, 2, 3 i art. 332 k.p.k, s. 59–63.

³⁶ K. Amiełańczyk, *Crimina legitima w rzymskim prawie publicznym*, Lublin 2013, s. 100.

³⁷ B. Zalewski, *Zasada skargowości w rzymskim procesie karnym przez quaestiones perpetuae*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 25, 2016, nr 3, s. 1013–1014.

³⁸ *Ibidem*, s. 1018. O rzymskiej instytucji oskarżyciela zob. W. Mossakowski, *Accusator w rzymskich procesach de repetundis w okresie republiki*, Toruń 1994, s. 82.

procesu karnego³⁹. Wraz z uchwaleniem tej ustawy wprowadzono wymóg zachowania formy pisemnej dla skargi oskarżycielskiej. Dokładny opis warunków, jakie winien spełniać rzymski akt oskarżenia, przytoczył jurysta Paulus:

D. 48, 2, 3, Paulus libro tertio de adulteriis; pr. Libellorum inscriptionis conceptio talis est. "Consul et dies. Apud illum praetorem vel proconsulem Lucius Titius professus est se Maeviam lege Iulia de adulteriis ream deferre, quod dicat eam cum Gaio Seio in civitate illa, domo illius, mense illo, consulibus illis adulterium commisisse". Utique enim et locus designandus est, in quo adulterium commissum est, et persona, cum qua admissum dicitur, et mensis: hoc enim lege Iulia publicorum cavetur et generaliter praecipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt: neque autem diem neque horam invitum comprehendet. 1. Quod si libelli inscriptionum legitime ordinati non fuerint, rei nomen aboletur et ex integro repetendi reum potestas fiet. 2. Item subscribere debet is qui dat libellos se professum esse, vel alius pro eo, si litteras nesciat. 3. Sed et si aliud crimen obiciat, veluti quod domum suam praebuit, ut stuprum mater familias pateretur, quod adulterium deprehensum dimiserit, quod pretium pro comperto stupro acceperit, et si quid simile, id ipsum libellis comprehendendum erit⁴⁰.

Zacytowany fragment przekazu Paulusa dotyczył procedury wnoszenia aktu oskarżenia w wypadku przestępstwa, jakim było cudzołóstwo (*adulterium*), które traktowano jako przestępstwo publiczne⁴¹. Jak jednak wskazuje K. Amielańczyk, Paulus, przytaczając wymogi aktu oskarżenia, powołał się na uniwersalną dla procedowania w sprawie wszelkich *crimina legitima* ustawę Augusta, stąd też należy wnioskować, że akt oskarżenia w takich sprawach powinien wyglądać jednakowo⁴². Prawdopodobne jest i to, że rzymski akt oskarżenia był wnoszony na formularzu do tego przygotowanym, choć brak kategorycznego potwierdzenia⁴³.

W pierwszej kolejności w akcie oskarżenia należało wskazać datę sporządzenia skargi, co odbywało się przez wymienienie nazwiska urzędującego konsula i konkretnego dnia miesiąca. Kolejno należało wskazać dane urzędnika, do którego skarga była wnoszona, co czyniono przez określenie właściwego pretora lub

³⁹ Tak L.C. Colognesi, *Law and Power in the Making of the Roman Commonwealth*, Cambridge, UK 2014, s. 249.

⁴⁰ Przekład zob. Digesta Iustiniani. *Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład*, red. T. Palmirski, t. 7, cz. 2, ks. 48–50, Kraków 2017, s. 13.

⁴¹ T. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899, s. 694.

⁴² K. Amielańczyk, *Crimina legitima w rzymskim prawie publicznym*, s. 101; B. Zalewski, *Zasada skargowości w rzymskim procesie karnym przez quaestiones perpetuae*, s. 1020.

⁴³ K. Amielańczyk, *Crimina legitima w rzymskim prawie publicznym*, s. 101: „Treść *principium* przypomina opis »formularza« aktu oskarżenia, jaki oskarżyciel powinien »wypełnić«. Czy rzeczywiście istniał jakiś urzędowy wzór dla *libellus inscriptionis* — trudno powiedzieć, chociaż jest to wysoce prawdopodobne. Wskazywałaby na to stylistyka pierwszej części relacji jurysty, gdzie treść aktu oskarżenia nie tyle została »opisana«, ile raczej »wypunktowana«, tak jak gdyby jurysta stosowny »formularz« miał przed sobą: »Konsul i data. L. Titius anonsuje w obecności 'X-a', pretora lub prokonsula, że oskarża Maewię; na podstawie *lex Iulia de adulteriis*, twierdząc, że popełniła *adulterium* z G. Seiusem w mieście A, w domu należącym do B, w miesiącu C, za konsulatu D i E«. Dopiero po tej specyfikacji następuje uzupełnienie mające charakter zwykłego komentarza, w którym jurysta tłumaczy, skąd wynika konieczność wskazywania miejsca popełnienia czynu, oraz odnosi się do sposobu określania w akcie oskarżenia czasu popełnienia przestępstwa”.

prokonsula. W dalszej części znajdowała się właściwa część oskarżenia, składająca się z określenia oskarżonego, przytoczenia ustawy karnej, której naruszenie oskarżyciel zarzuca, opisu czynu z doprecyzowaniem miejsca i czasu jego popełnienia. Miejsce popełnienia przestępstwa należało określić, wskazując miasto i dom, w jakim doszło do czynu, czas zaś jego popełnienia przez wskazanie miesiąca i konsulów wówczas urzędujących. Obowiązek wskazania miejsca popełnienia przestępstwa wynikał wprost z przepisów ustawy *Iulia iudicorum publicorum* i był wymogiem stawianym wszystkim oskarżycielom. Przy określaniu czasu popełnienia przestępstwa nie było konieczności podawania dnia ani godziny. Oskarżyciel powinien też podpisać swoją skargę osobiście lub gdy nie potrafił pisać, podpis winna złożyć za niego inna osoba. Gdy oskarżyciel zarzucał osobie popełnienie również innych przestępstw z danej ustawy, powinien to ująć w pisemnym oskarżeniu. Wniesienie aktu oskarżenia z naruszeniem tych wymogów powodowało bezskuteczność skargi i wykreślenie nazwiska oskarżonego z rejestru oskarżonych, wówczas istniała możliwość ponownego jej złożenia.

Uzupełniająco w zakresie budowy aktu oskarżenia można również przytoczyć przekaz Ulpianusa:

D. 48, 2, 7, Ulpianus libro septimo de officio proconsulis; pr. Si cui crimen obiciatur, praecedere debet crimen subscriptio. Quae res ad id inventa est, ne facile quis pro-siliat ad accusationem, cum sciat inultam sibi accusationem non futuram. 1. Cavent itaque singuli, quod crimen obiciant, et praeterea perseveraturos se in crimine usque ad sententiam.

W zacytowanym fragmencie jurysta, podobnie jak Paulus, wskazał na konieczność podpisania skargi, co miało zapobiegać nieuzasadnionym oskarżeniom na przyszłość, które nie pozostawałyby dla oskarżyciela bezkarne, mogło to bowiem powodować ryzyko kontroskarżenia o kalumnię. Dodatkowo należało doprecyzować, jakiego przestępstwa skarga ta dotyczy, oraz złożyć oświadczenie o popieraniu oskarżenia aż do wydania wyroku.

Za rozwinięcie właściwej części oskarżenia, w której należało wskazać oskarżonego wraz z opisem zarzucanego mu czynu, niech posłuży następujący fragment:

D. 48, 19, 16, Claudius Saturninus libro singulari de poenis paganorum; [...] 1. Sed haec quattuor genera consideranda sunt septem modis: causa persona loco tempore qualitate quantitate eventus. [...].

Przytoczony tekst jest opinią Claudiusa Saturninusa, wyrażoną w przedmiocie znamion przestępstwa. Opis ten zawiera szczegółowy podział okoliczności składających się na typ czynu zabronionego. Opis taki powinien zawierać znamiona, takie

jak: (1) *causa*⁴⁴, (2) *persona*⁴⁵, (3) *locus*⁴⁶, (4) *tempus*⁴⁷, (5) *qualitas*⁴⁸, (6) *quantitas*⁴⁹ oraz (7) *eventus*⁵⁰. Okoliczności te, czyli: motyw, znamię osoby, miejsce i czas popełnienia przestępstwa, ciężar przestępstwa rozumiany jako stopień jego szkodliwości, ilość pojmowana jako szkoda wyrządzona przestępstwem oraz tak zwany rezultat przestępstwa decydowały o bycie przestępstwa. Jak słusznie wskazuje K. Amielańczyk, należy mieć na uwadze tożsamość znaczeniową pojęcia *crimen*, oznaczającego przestępstwo oraz oskarżenie⁵¹. Stąd też przyjąć można, że opisane elementy precyzujące czyn i jego sprawcę powinny znajdować się w rzymskim akcie oskarżenia. W szczególności trzeba wskazać na znamię osoby oskarżonego i ofiary (*persona*), znamię czynu (*factum*) oraz takie okoliczności jak znamię miejsca popełnienia przestępstwa (*locus*) oraz czasu jego popełnienia (*tempus*)⁵².

W tym miejscu należy przejść do porównania rzymskiego i ukraińskiego modelu oskarżania. Mimo nasuwającej się wątpliwości co do tego, czy ukraiński akt oskarżenia, będący efektem nowoczesnych prac legislacyjnych poprzedzonych złożonymi konsultacjami w naukowych gremiach, i rzymski model skargi oskarżycielskiej mogą mieć z sobą coś wspólnego, okazuje się wbrew pozorom, że te — wyjątkowo odległe czasowo od siebie instytucje — więcej łączy, niż dzieli.

⁴⁴ D. 48, 19, 16, 2: „Causa: ut in verberibus, quae impunita sunt a magistro allata vel parente, quoniam emendationis, non iniuriae gratia videntur adhiberi: puniuntur, cum quis per iram ab extraneo pulsatus est”.

⁴⁵ D. 48, 19, 16, 3: „Persona dupliciter spectatur, eius qui fecit et eius qui passus est: aliter enim puniuntur ex isdem facinoribus servi quam liberi, et aliter, qui quid in dominum parentemve ausus est quam qui in extraneum, in magistratum vel in privatum. In eius rei consideratione aetatis quoque ratio habeatur”.

⁴⁶ D. 48, 19, 16, 4: „Locus facit, ut idem vel furtum vel sacrilegium sit et capite luendum vel minore supplicio”.

⁴⁷ D. 48, 19, 16, 5: „Tempus discernit emansorem a fugitivo et effractorem vel furem diurnum a nocturno”.

⁴⁸ D. 48, 19, 16, 6: „Qualitate, cum factum vel atrocius vel levius est: ut furta manifesta a nec manifestis discerni solent, rixae a grassaturis, expilationes a furtis, petulantia a violentia. Qua de re maximus apud Graecos orator Demosthenes sic ait: ou gar hy plygy parestyse tyn hubrin, all' hy atimia: oude to tuptesvai tois eleuverois esti deinon, kaiper on deinon, alla to eph' hubrei. polla gar an poiysaien ho tuptwn, w andres avynaioi, hwn ho pavwn enia oud' an apageilai dunaito heterw, tw sxymati, tw blemmati, ty fwny, hotan hws hubrizwn, hotan hws exvros huparxwn, hotan kondulois, hotan epi korrys. tauta kinei, tauta ecistysin anvrwpous ahutwn ayveis ontas tou propylakizesvai. [id est: neque enim plaga iniuriam [immo iram] movit, sed contumelia: neque tam verberari ingenuis intolerabile, quamquam non tolerandum, quam verberari iniuria. multa enim, Athenienses, facere potest is qui verberat, quorum quaedam qui es subit alii ne demonstrare quidem potest, gestu ad spectu voce, cum facit iniuria, cum inimicitia motus, cum pugnus ferit, eum in os. haec exacerbant, haec faciunt, ut sui compotes amplius non sint homines non adsueti opprobriis]”.

⁴⁹ D. 48, 19, 16, 7: „Quantitas discernit furem ab abigeo: nam qui unum suem subriperit, ut fur coercetur, qui gregem, ut abigeus”.

⁵⁰ D. 48, 19, 16, 8: „Eventus spectetur, ut a clementissimo quoquo facta: quamquam lex non minus eum, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit puniat. Et ideo apud graecos exilio voluntario fortuiti casus luebantur, ut apud praecipuum poetarum scriptum est: eute me tutvon eonta Menoitios ec Opoentos; ygagen humeterond' androktasiys hupo lugrys ;ymati tw hote paida katektanon Amfidamantos; nypios, ouk evelwn, amf' astragaloiisi xolwvveis. [id est: cum parvulum me adhuc Menoetius ex Opunte ad nostram domum adduxit post funestum homicidium, quo die puerum Amphidamantis interfici imprudens invitus de talis rixatus]”.

⁵¹ K. Amielańczyk, *Crimina legitima w rzymskim prawie publicznym*, s. 102.

⁵² *Ibidem*.

Wypada zacząć od uwagi, że podstawą działania w ukraińskiej procedurze karnej jest określona skarga, która umożliwia wszczęcie postępowania sądowego. Jest to tak zwana zasada skargowości, która współcześnie oznacza, że do wszczęcia postępowania sądowego konieczne jest złożenie skargi przez uprawnionego oskarżyciela — najczęściej będzie to prokurator, który sporządził akt oskarżenia. Reguła ta korzeniami sięga rzymskiej zasady „*invitus agere vel accusare nemo cogitur*”, ujętej w jednej z cesarskich konstytucji, która zainicjowanie procesu karnego uzależniała od skargi oskarżycielskiej⁵³. Innymi słowy, idea procesu skargowego ma rzymski rodowód.

Skoro zatem ukraiński proces karny poniekąd opiera się na zasadzie znanej już prawu rzymskiemu, należy się zastanowić, czy w budowie współczesnego aktu oskarżenia możemy doszukiwać się rzymskich wpływów. Dzięki porównaniu źródła ujętego w *Digestach Justyniańskich* (D. 48, 2, 3) ze współczesnym art. 291 k.p.k. możemy wyodrębnić pewne cechy wspólne skarg oskarżycielskich.

Tabela 1. Rzymski i ukraiński akt oskarżenia — porównanie

Rzymski akt oskarżenia (D. 48, 2, 3)	Ukraiński akt oskarżenia (art. 291 k.p.k.)
Data sporządzenia (<i>Consul et dies</i>)	Data sporządzenia (art. 291 § 2 pkt 9 k.p.k.)
Wskazanie organu (<i>Apud illum praetorem vel proconsulem</i>)	Wskazanie organu (art. 291 § 2 pkt 4 k.p.k.)
Wskazanie oskarżonego (<i>persona</i>)	Wskazanie oskarżonego (art. 291 § 2 pkt 2 k.p.k.)
Zarzut oskarżenia i opis przestępstwa, zawierający: — czas i miejsce popełnienia przestępstwa (<i>tempus et locus</i>) — sposób i motyw popełnienia przestępstwa (<i>causa et eventus</i>) — rozmiar szkody wyrządzonej przestępstwem (<i>qualitas et quantitas</i>)	Zarzut oskarżenia i opis przestępstwa zawierający: — czas i miejsce popełnienia przestępstwa — sposób i motyw popełnienia przestępstwa — rozmiar szkody wyrządzonej przestępstwem (art. 291 § 2 pkt 5 i 7 k.p.k., art. 374 § 3 pkt 2 k.p.k.)
Kwalifikacja prawna przestępstwa (<i>lege lulia de adulteriis ream deferre</i>)	Kwalifikacja prawna przestępstwa (art. 291 § 2 pkt 5 k.p.k.)
Podpis oskarżyciela (<i>scriptio</i>)	Podpis oskarżyciela (art. 291 § 3 k.p.k.)

Źródło: opracowanie własne.

Jak można zauważyć dzięki tabeli 1, między rzymską skargą oskarżyciela a współczesnym aktem oskarżenia Ukrainy istnieją pewne strukturalne podobieństwa. Zasadniczo możemy z tych aktów wyodrębnić trzy części wspólne, występujące w obu przypadkach. Pierwszą jest część wstępna, w której zawarte zostały data sporządzenia skargi oraz wskazanie kompetentnego organu. Drugą część możemy określić jako właściwą, w której powinny się znaleźć informacje dotyczące oskarżonego oraz zarzutu, składającego się z opisu czynu i podania kwalifikacji prawnej. Przy opisie czynu należy podać czas, miejsce i sposób jego popełnienia ze wskazaniem motywów działania sprawcy i rozmiaru szkody, jaka została wyrządzona. Ostatnią, trzecią, częścią takiej skargi jest obligatoryjny podpis.

⁵³ C. 3, 7, 1.

Oparcie się wyłącznie na zewnętrznej budowie rzymskiej skargi i aktu oskarżenia Ukrainy to jednak zdecydowanie zbyt mało, aby formułować jakiegokolwiek kategorię wniosków co do wpływu prawa rzymskiego na ten aspekt ukraińskiej procedury karnej — konieczne jest jeszcze uwzględnienie ewolucji ukraińskiego modelu oskarżenia i jego historycznych podstaw.

Jak już wykazano, ukraiński akt oskarżenia ujęty w art. 291 k.p.k. został wprowadzony na mocy ustawy z 2012 roku — Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Obecny model skargi oskarżycielskiej wywodzi się z przyjętych rozwiązań niemieckich, a dokładniej z § 200 StPO, to jest z niemieckiego kodeksu postępowania karnego z 1987 roku. Tym samym po 2012 roku w ukraińskim procesie karnym zadomowił się tak zwany germański model oskarżania. Rozwiązania te sięgają jeszcze ustawy karnej procesowej Strafrechtsordnung z 1877 roku obowiązującej w Cesarstwie Niemieckim. Przyjęty tam w § 198 wzorzec oskarżania wywodził się z kolei z pruskiej ordynacji kryminalnej z 1805 roku — Criminalordnung Preußen. Ta zaś korzeniami sięgała *Constitutio Criminalis Carolina*, czyli pochodzącego z 1532 roku kodeksu prawa karnego materialnego i procesowego, który postępowanie karne opierał na wypracowanym w prawie rzymskim modelu akkuzacyjnym.

Zakończenie

Głównym zagadnieniem problemowym stawianym w zaprezentowanym artykule była próba odpowiedzi na pytanie, czy można mówić o rzymskich wpływach na prawo ukraińskie na przykładzie wybranej instytucji, jaką jest akt oskarżenia. Zasadniczo nikt nie kwestionuje tego, że prawo rzymskie jest podstawą współczesnego prawa cywilnego, a starożytne wpływy możemy odnaleźć w wielu przepisach obecnie obowiązujących kodeksów. W wypadku prawa karnego, zwłaszcza procedury karnej, której Rzymianie nie mieli tak dobrze opracowanej jak procesu cywilnego, poszukiwanie wpływów rzymskich nie jest jednak zadaniem łatwym ani oczywistym.

Badaniami prawnoporównawczymi objęto jeden element szeroko pojętej procedury karnej w postaci aktu oskarżenia. Tekst źródłowy z Digestów Justyniańskich (D. 48, 2, 3), który zawiera opinię na temat tego, jakie wymogi powinna spełniać skarga oskarżyciela zarzucająca komuś popełnienie przestępstwa, porównano ze współczesnym art. 291 ukraińskiej ustawy karnej procesowej, który zawiera wymogi stawiane wobec prokuratorskiego aktu oskarżenia.

W wyniku porównania treści tych przepisów udało się zauważyć, że współczesny akt oskarżenia Ukrainy odwołuje się do struktury wypracowanej w prawie rzymskim. Nie tylko jednak w samym porównaniu budowy aktu oskarżenia należy doszukiwać się antycznych wpływów. Samo zresztą stwierdzenie podobieństwa zewnętrznego to zbyt mało, aby uznać, że współczesne akty oskarżenia mają rzymski rodowód. Z perspektywy postawionego problemu znaczenie ma też to, na jakich wzorcach oparto współczesny akt oskarżenia. W wypadku Ukrainy przez lata obowiązywał akt oskarżenia posadowiony na modelu francuskim, który już związków z recypowanym prawem rzymskim nie mógł wykazać. Można powiedzieć, że dopiero w 2012 roku, kiedy uchwalony został nowy kodeks postępowania karnego i kiedy komisja kodyfi-

kacyjna opracowująca jego założenia wykorzystwała germański model skargi oskarżycielskiej, akt oskarżenia opisany w art. 291 k.p.k. zaczął opierać się na rozwiązaniach wypracowanych pod wpływem prawa rzymskiego.

Bibliografia

- Amielańczyk K., *Crimina legitima w rzymskim prawie publicznym*, Lublin 2013.
- Bar C.L. von, *A History of Continental Criminal Law*, New Jersey 1999.
- Boes M.R., *Crime and Punishment in Early Modern Germany: Courts and Adjudicatory Practices in Frankfurt am Main, 1562–1696*, New York 2016.
- Borzhetska N., *Pidstavy ta umovy skladannia obvynuvalnogo akta*, „Yurydychna Ukraina” 2014, nr 8.
- Borzhetska N., *Skladannia obvynuvalnogo vysnovku yak forma zakinchennia poperednoho slidstva v kintsji 20-kh–u 30-i rr. XX st. v USRR*, [w:] *Materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Malynovskij chytannia, m. Ostroh, 16–17 lystopada 2012 roku*, Ostroh 2012.
- Colognesi L.C., *Law and Power in the Making of the Roman Commonwealth*, Cambridge, UK 2014.
- Digesta Iustiniani. *Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład*, red. T. Palmirski, t. 7, cz. 2, ks. 48–50, Kraków 2017.
- Efmushkyn V.M., *Sudebnaia sistema Rossyiskoi Ymperyi vtoroi polovyny XIX veka: reforma 1864 hoda*, [w:] *Materialy mezhdunarodnoi zaochnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy «Aktualnye Voprosy Yurysprudentsyy» 21 Aprelia 2011 h.*, Novosybyrsk 2011.
- Fletcher G.P., *Basic Concepts of Criminal Law*, New York-Oxford 1998.
- Foster N.G., Sule S., *German Legal System and Laws*, Oxford 2010.
- Haller K., Conzen K., *Das Strafverfahren: eine systematische Darstellung mit Originalakte und Fallbeispielen*, Heidelberg-München-Landsberg-Frechen-Hamburg 2011.
- Hanzha O., *Vykorystannia latynskykh vysloviv u sudovykh rishenniakh yak novitnia forma retseptii rymyskoho prava*, „Nove ukrainske pravo” 2022, nr 2.
- Hrebeniuk K.S., *Obvynuvalnyi akt u kryminalnomu provadzhenni*, „Yurydychna nauka: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku” 2017, nr 83.
- Humerov T.A., *Obvynyitelnoe zakliuchenye: pravovaia pryroda, sodержanye, protsessualnye posledstviya*, Moskva 2011.
- Hutiw B., *Wpływ Rymys'koho Prawa na prawowu systemu Derżawy-Mista Watykan*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo” 2019, nr 26.
- Isenmann E., *Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550: Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtregiment, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft*, Köln-Weimar 2014.
- Kachur V., *Mistse rymyskoho prava u strukturii pravovoi kultury suchasnoho yurysta v Ukraini*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo” 2019, nr 26.
- Kaliuzhnyi A.N., Chaplyhyna V.N., *Sravnytelnyi analiz modelei predvartelnoho rassledovanyia po Ustavu uholovnoho sudoproyzvodstva Rossyiskoi ymperyi 1864 h. y po UPK RSFSR 1922 h.*, „Aktualnye problemy rossyiskoho prava” 2015, nr 50.
- Kolodii A.M., *Rymske pravo–unikalne yavysheche pravovoi kultury*, „Scientific Works of National Aviation University. Series: Law Journal. Air and Space Law” 2012, nr 2 (23).
- Koranyi K., *Powszechna historia prawa*, Warszawa 1976.
- Kosior W.J., *D. 48, 2, 3 i art. 332 k.p.k. — uwagi prawnoporównawcze*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo” 2018, nr 22.
- Langbein J.H., *Prosecuting Crime in the Renaissance: England, Germany, France*, Cambridge, MA 1974.
- Lutsyk V.V., Kordiiaka T.V., *Povnovazhennia prokurora spriamovani na poperedzhennia porushen zakonu, v khodi dosudovoho rozsliduvannia, u kryminalnomu protsesi Ukrainy ta Polshchi*, „Visnyk Pivdennoho rehionalnogo tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy” 2016, nr 9.
- Maliarenko V.T., *Perebudova kryminalnogo protsesu Ukrainy v konteksti yevropeyskykh standartiv*, Kyiv 2005.
- Maliarenko V., Shapovalova O., *Novyi Kryminalnyi Protsesualnyi Kodeks Ukrainy: perevahy ta nedoliki*, „Pravo Ukrainy” 2012, nr 10.

- Mikhnevych L.V., *Kryminalno-pravovi doslidzhennia v radianskii Ukraini (1922–1930 rr.)*, „National Law Journal: Theory and Practice” 2016, nr 6.
- Mommsen T., *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899.
- Mossakowski W., *Accusator w rzymskich procesach de repetundis w okresie republiki*, Toruń 1994.
- Pohl-Zucker S., *Making Manslaughter: Process, Punishment and Restitution in Württemberg and Zurich, 1376–1700*, Leiden-Boston 2017.
- Popeliushko V.O., *Heneza instytutu slidchoho suddi u kryminalnomu sudochynstvi*, [w:] *Tezy dopovidei ta povidomlen uchasnykiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy 2012 r.: kryminalno-pravovi ta protsesualni aspekty»*, (19–20 veresnia 2013 r.), Lviv 2013.
- Praktykum zi skladannia protsesualnykh dokumentiv. Navchalnyi posibnyk*, red. O.P. Boiko, Dnipro 2017.
- Riabchynska O.P., *Faktychni obstavyny kryminalnogo pravoporushennia yak pidstava kryminalno-pravovoi kvalifikatsii*, „Naukovi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Seria: Yurydsprudentsiia” 11, 2014, nr 2.
- Schotensach A., *Der Strafprozess der Carolina*, Leipzig 1904.
- Schroeder F.Ch., *Powstanie ukraińskiego Kodeksu postępowania karnego z 2013 r.*, [w:] *Nowe tendencje w prawie karnym procesowym: Niemcy, Polska, Ukraina*, red. F.Ch. Schroeder, T. De Vries, Białystok 2016.
- Shavaryn K., *Osoblyvosti protsesualnogo kerivnytstva pry zvernenni do sudu z obvynuvalnym aktom*, „Visegrad Journal on Human Rights” 2016, nr 3.
- Skladannia kryminalno-protsesualnykh Dokumentiv u dosudovomu provadzhenni*, red. L.D. Udalova, Kyiv 2013.
- Soroka S.O., Rymarchuk H.S., *Kryminalnyi protses v Ukraini: istoriia i suchasnist*, „Visnyk Natsionalnogo universytetu, Lvivska politechnika, Yurydychni nauky” 850, 2016.
- Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 2001.
- Stetsiuk B.R., *Zavershalni stadii kryminalnogo protsesu za k.p.k. USRR 1922 i 1927 rr.*, „Visnyk KhNUVS” 2012, nr 4 (59), z. 1.
- Surzhenko O.A., *Superfitsii-vid rymskoho do ukrainskoho prava*, „Theory and Practice of Jurisprudence” 2, 2014, nr 6.
- Szczaniecki M., *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1997.
- Yevropejski ta mizhnarodni standarty u sferi sudochynstva*, red. Yu. Zemlytska, Kyiv 2015.
- Zajczuk O.W., *Nowy Kodeks postępowania karnego Ukrainy*, [w:] *Nowe tendencje w prawie karnym procesowym: Niemcy, Polska, Ukraina*, red. F.Ch. Schroeder, T. De Vries, Białystok 2016.
- Zalewski B., *Zasada skargowości w rzymskim procesie karnym przez quaestiones perpetuae*, „Studia Iuridica Lublinensia” 25, 2016, nr 3.

Войцех Й. Косьор

Жешувський університет

Вплив римського права на формування окремих інститутів українського права: зауваги на полях ст. 291 КПК

Анотація

У рамках представленої статті проведено аналіз впливу римського права на українське кримінальне судочинство на прикладі інституції обвинувального акту, тобто скарги, що завершує першу стадію провадження. На цій стадії розглядаються результати діяльності, спрямованої на доказ вчинку і провини даної особи. Стимулом для такого дослідження стали аналогічні міркування, присвячені впливу римського права на побудову польського індикту.

Обвинувальний акт є особливим процесуальним документом і таким чином, повинен бути чітко сформалізованим. Він повинен відповідати європейським стандартам, зазначеним у 6 статті Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод. Це положення вимагає, зокрема, щоб обвинувачений отримав зрозумілу для нього інформацію про характер і причину обвинувачення проти нього. На прикладі України, ці вимоги, яким має відповідати обвинувальний акт, містяться у статті 291 КПК.

Метою статті є обговорення витоків римського права в українському індикту, зокрема, впливу римських рішень, прийнятих на думку Паулюса в тексті D. 48, 2, 3, на зміст 291ст. КПК. Окрім простого порівняння змісту стародавнього послання та чинного положення, була зроблена спроба точно продемонструвати римські витoki цього інституту через ретельний аналіз, який відображає еволюцію цього інституту від стародавнього права, через середньовічне та новітнє право, до сучасних норм.

У результаті порівняння змісту цих положень можна було помітити, що сучасний індикт України перегукується із структурою, виробленої в римському праві. Однак стародавні впливи слід шукати не лише в порівнянні побудови індикту. Крім того, на основі простого ствердження про зовнішню схожість недостатньо зробити висновок, що сучасні індикти мають римське походження. З перспективи порушеної проблематики також важливо розглядати, на базі яких моделей ґрунтується сучасний обвинувальний акт.

В Україні роками діяв обвинувальний акт за французьким зразком, який вже не демонстрував так тісних зв'язків із отриманим римським правом. Тільки в 2012 році, коли було прийнято новий Кримінально-процесуальний кодекс, і коли кодифікаційна комісія, розвиваючи свої припущення, використала німецьку модель обвинувальної скарги, можна констатувати, що обвинувальний акт, описаний у статті 291 базується на рішеннях, сформованих під впливом римського права.

Проведені дослідження, результати яких представлені в цій статті, є частиною дослідницького напрямку присвяченого вивчення впливів римського права. Метою цього дослідження є показати, що незважаючи на значний вплив російських, а згодом і радянських правових рішень, українське право (фундаментально переконструйоване з 1991 року) відповідає тенденціям європейської правової культури внаслідок імплементації західних рішень.

Ключові слова

римське право, українське право, кримінально-процесуальний кодекс, обвинувальний акт, скарга, прокурор